

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.39>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ ЯК НАПРЯМУ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Курман Т.В.,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
<https://orcid.org/0000-0002-0632-2487>

Курман Т.В. Правові засади грантової підтримки агробізнесу як напрям державної аграрної політики України в умовах воєнного стану.

Статтю присвячено дослідженню правових засад грантової підтримки агробізнесу як напрям державної аграрної політики України в умовах воєнного стану і повоєнний період задля забезпечення сталого розвитку агросфери. Акцентується увага на необхідності збереження і реалізації потужного аграрного потенціалу України та протидії загрозам і втратам воєнного стану, що має на меті сприяння повоєнному відродженню аграрного сектора економіки України. Зазначено, що на сьогодні слід констатувати потребу у формуванні й проведенні науково-обґрунтованої, системної і стабільної державної аграрної політики в умовах воєнного стану і в повоєнний період, визначенні її актуальних пріоритетів і напрямів, одним з яких на сьогодні, безумовно, є грантова підтримка агробізнесу.

У статті досліджено стан сучасного правового забезпечення грантової підтримки суб'єктів агробізнесу, проаналізовано новели й окреслено проблеми законодавчого врегулювання відносин у вказаній сфері. Визначено, що сучасна аграрна політика держави має реалізовуватись, насамперед, у таких напрямках, як: а) безпековий (гарантування продовольчої безпеки, забезпечення агропромислової, агроенергетичної та агроекологічної безпеки); б) напрям стимулювання ведення агробізнесу в надскладних умовах ведення повномасштабної війни (фінансова, грантова, податкова підтримка та ін.), в) напрям відшкодування завданої військовою агресією РФ шкоди агросфері й аграрним товаровиробникам; г) напрям цифрової трансформації відносин у сфері агробізнесу; д) напрям повоєнного відновлення й забезпечення сталого розвитку агросфери. Акцентовано увагу на нормативному переході у законодавстві України до прямої грантової підтримки аграрних товаровиробників. Доведено, що грантова підтримка агробізнесу в умовах воєнного стану набуває вагомого значення у забезпеченні фінансової стабільності суб'єктів агробізнесу й здійснюється

як на внутрішньодержавному (національному чи регіональному), так і на міжнародному (глобальному) рівнях, а також підкреслено необхідність удосконалення чинного аграрного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: агробізнес, агросфера, грантова підтримка, фінансова підтримка, державна аграрна політика, сталий розвиток.

Kurman T.V. Legal basis of grant support for agribusiness as a direction of the state agrarian policy of Ukraine under martial law.

The article is devoted to the study of the legal framework of grant support for agribusiness as a direction of the State agrarian policy of Ukraine under martial law and in the post-war period with a view to ensuring sustainable development of the agrarian sector. The author emphasizes the need to preserve and realize the powerful agricultural potential of Ukraine and to counteract the threats and losses of martial law, with the aim of promoting the post-war revival of the agricultural sector of Ukraine's economy. The author notes that today there is a need to formulate and implement a scientifically sound, systematic and stable state agricultural policy under martial law and in the post-war period, and to determine its current priorities and directions, one of which is certainly grant support for agribusiness.

The article examines the current legal framework for grant support to agribusiness entities, analyzes the novelties and outlines the problems of legislative regulation of relations in this area. It is determined that the modern agrarian policy of the State should be implemented, first of all, in the following areas: a) security (ensuring food security, ensuring agro-production, agro-energy and agro-ecological security); b) the area of stimulating agribusiness in the extremely difficult conditions of a full-scale war (financial, grant, tax support, etc.), c) the direction of compensation for damage caused by the military aggression of the Russian Federation to the agrarian sector and agricultural producers; d) the direction of digital transformation of relations in the field of agribusiness; e) the direction of post-war recovery and sustainable development of the agrarian sector.

The author emphasizes the regulatory transition in the legislation of Ukraine to direct grant support for agricultural producers. It is proved that grant support for agribusiness under martial law is of great importance in ensuring the financial stability of agribusiness entities and is carried out both at the domestic (national or regional) and international (global) levels, and emphasized the need to improve the current agricultural legislation in this area.

Key words: agribusiness, agrosphera, grant support, financial support, state agrarian policy, sustainable development.

Постановка проблеми. Державна аграрна політика виступає вагомим складником національної політики України й спрямована на створення умов для сталого розвитку сільського господарства. Пріоритетність розвитку національного аграрного сектору зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю продукції рослинництва і тваринництва в життєдіяльності людини і суспільства, а також визначальною роллю нашої держави як одного зі світових лідерів – виробників сільськогосподарської продукції та гаранта глобальної продовольчої безпеки. Як вбачається, у сучасних умовах ведення повномасштабної війни на території України державна аграрна політика потребує суттєвої трансформації, певної зміни векторів, пріоритетів і напрямів, опрацювання ефективних засобів досягнення проголошених стратегічних цілей в умовах воєнного стану, в тому числі з урахуванням необхідності створення умов для повоєнного відродження потенціалу аграрного сектору й агросфери в цілому.

Ведення повномасштабної війни на території України зумовлює виникнення реальних загроз у сферах продовольчої, агроекологічної, енергетичної безпеки, причому як на національному, так і на глобальному рівні. Війна завдала величезних збитків аграріям й агросфері в цілому. Аграрний сектор на сьогодні є прямою жертвою війни. Лише прямі втрати сільськогосподарських активів станом на 1 січня 2023 р. сягнули 7,8 млрд. дол. [1]. До них включаються: а) збитки нанесені активам, що використовуються у сільському господарстві: сільськогосподарська техніка, зерносховища й інші об'єкти аграрної інфраструктури, поголів'я сільськогосподарських тварин, багаторічні насадження, виробничі приміщення, вироблена продукція тощо; б) шкода, завдана ґрунтам. Переважна частина територій, на яких ведуться активні бойові дії, зайнята сільськогосподарськими угіддями – полями, сіножатями та пасовищами. Військові дії призводять до цілого ряду небезпечних впливів на землі сільськогосподарського призначення – мінування, засмічення уламками бойових частин ракет, забруднення важкими металами та їх сполуками внаслідок обстрілів, утворення воронки, ущільнення й деградація ґрунтів вна-

слідок зміни інтенсивності процесів, які домінували на довоєнному ґрунтовому ландшафті тощо. Земельному фонду України внаслідок військової агресії РФ завдано колосальної шкоди, негативні наслідки якої відчуватимуться ще тривалий час. Адже відновлення ґрунту є процесом, неймовірно витратним за часом, для відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття; в) витрати, понесені на релокацію агробізнесу, за умови її проведення та ін.

Окрім скорочення посівних площ й значних агроекологічних проблем, серед чинників, що ускладнюють ситуацію слід назвати: порушення логістичних ланцюгів, блокування морських портів і шляхів, руйнування місць зберігання сільгосппродукції, заборона окремих країн ЄС на імпорт української сільськогосподарської продукції, зниження внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію на фоні здорожчання паливно-мастильних матеріалів, енергоносіїв, насіння, кормів тощо.

З огляду на викладене й з урахуванням перспектив майбутньої євроінтеграції значною мірою підвищується роль держави в забезпеченні ефективного регулювання аграрного сектору економіки, у формуванні й проведенні науково-обґрунтованої, системної і стабільної державної аграрної політики в умовах воєнного стану і в повоєнний період, визначенні її актуальних пріоритетів, напрямів й системи заходів реалізації поставлених цілей, розробці й впровадженні необхідних змін до чинного законодавства та ін. При цьому, як вбачається, одним з пріоритетних напрямів державної аграрної політики в умовах воєнного стану має стати грантова підтримка агробізнесу як різновид фінансової підтримки вітчизняного агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про актуальність зазначених питань свідчить інтерес до даної проблематики з боку наукової спільноти. Теоретичним засадам забезпечення аграрної політики держави присвячено наукові дослідження таких вітчизняних науковців-правників та економістів, як В.І. Андрейцев, В.Г. Андрийчук, Н.О. Багай, О.В. Білінська, О.М. Бородіна, А.П. Гетьман, С.І. Дем'яненко, В.М. Єрмоленко, В.П. Жушман, І.М. Кульчий, Т.В. Курман, О.О. Погрібний, П.Т. Саблук, В.І. Семчик, О.В. Скидан, А.М. Статівка, М.Й. Хорунжий, В.Ю. Уркевич, В.В. Юрчишин, В.З. Янчук та ін.

Питання фінансової підтримки сільського господарства й аграрних товаровиробників досліджували у свої працях такі вчені, як Ю.Ю. Баккай, В.М. Єрмоленко, Х.А. Григор'єва, В.П. Жушман, І.П. Сафонов, А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, П.Ю. Шведенко та ін.

Між тим наявність значної кількості досліджень і публікацій не дозволяє вважати означену проблему вичерпаною, оскільки проблематика гран-

тової підтримки агробізнесу як напряму державної аграрної політики в умовах воєнного стану предметом окремого дослідження не була. Саме цим і зумовлюється вибір теми даної статті та її актуальність.

Метою даної статті є дослідження правових засад грантової підтримки агробізнесу як напряму державної аграрної політики в умовах воєнного стану й формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства у вказаній сфері.

Виклад основного матеріалу. Державна аграрна політика – вагомий складник національної державної політики. Вона являє собою законодавчо врегульовану, стабільну, цілеспрямовану діяльність органів державної влади, що охоплює комплекс правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних, наукових, кадрових та інших заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку агросфери й гарантування продовольчої безпеки держави [2, с. 19].

Як засвідчує світова й вітчизняна практика, ігнорування окремих аспектів і складників державної аграрної політики, на перший погляд навіть незначних, не дає змоги досягти бажаного успіху на шляху її реалізації. І навпаки, виважений і системний підхід до формування та проведення аграрної політики виступає підґрунтям для високоефективного соціально-економічного розвитку країни й добробуту її громадян [3].

На сьогодні слід констатувати потребу у формуванні й проведенні науково-обґрунтованої, системної і стабільної державної аграрної політики в умовах воєнного стану і в повоєнний період, визначенні її актуальних пріоритетів і напрямів, одним з яких на сьогодні, безумовно, є грантова підтримка агробізнесу. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, в цілому галузь потребує національно-адаптованих механізмів трансформації до ключових викликів сьогодення з метою формування перспективної моделі конкурентоспроможного аграрного сектора [4, с. 3].

Державна аграрна політика є комплексним, складним, багатоцільовим і багатовекторним явищем. Стратегічні цілі державної аграрної політики проголошено у спеціальному галузевому Законі України від 18.10.2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [5], серед яких: гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору на високоефективний й конкурентоспроможний сектор економіки, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій і розв'язання соціальних проблем на селі (ст. 2).

Основні засади внутрішньої політики у галузі сільського господарства закріплені і в Законі України від 1 липня 2010 р. «Про засади внутріш-

ньої і зовнішньої політики» [6], до яких віднесено: створення умов для відродження українського села, для ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу, збільшення його експортного потенціалу, гарантування продовольчої безпеки держави, забезпечення високого рівня якості сільськогосподарської продукції та продовольства, формування прозорого ринку такої продукції та ін. (ст. 7).

Слід погодитися, що державна аграрна політика не є константою. Її видозміни для кожної конкретної держави у певні періоди її історичного розвитку зумовлюються рівнем економічного і соціального розвитку, збалансованістю попиту і пропозиції на аграрному ринку, природно-ресурсними можливостями [7, с. 64], в тому числі й викликами воєнного часу. Безумовно, проголошені й закріплені на законодавчому рівні в довоєнний період основні засади і стратегічні цілі державної аграрної політики лишаються актуальними, особливо з урахуванням євроінтеграційних спрямувань нашої держави, а деякі з них в умовах війни набувають ще більшої гостроти, як приміром, гарантування продовольчої безпеки. Однак, слід констатувати й актуалізацію інших цілей, які мають посісти важливе місце серед пріоритетних цілей державної аграрної політики й знайти відповідне нормативне закріплення, а саме: забезпечення агроекологічної безпеки; відшкодування шкоди, завданої аграріям й агросфері в умовах військової агресії; державної і грантової підтримки суб'єктів агробізнесу в умовах війни і повоєнний період; подальшої цифровізації земельних та аграрних відносин; забезпечення сталого розвитку агросфери у повоєнний період.

Як вбачається, сутність сучасної аграрної політики держави полягає у подоланні викликів і загроз воєнного стану й необхідності забезпечення повоєнного відродження аграрного сектору України й має реалізовуватись, насамперед, у таких напрямках, як: а) безпековий (гарантування продовольчої безпеки, забезпечення агровиробничої, агроенергетичної та агроекологічної безпеки); б) напрям стимулювання ведення агробізнесу в надскладних умовах ведення повномасштабної війни (фінансова, грантова, податкова підтримка та ін.), в) напрям відшкодування завданої військовою агресією рф шкоди агросфері й аграрним товаровиробникам; г) напрям цифрової трансформації відносин у сфері агробізнесу; д) напрям повоєнного відновлення й забезпечення сталого розвитку агросфери.

Певні кроки на шляху реалізації деяких із зазначених цілей вже зроблено. Так, з метою запровадження нових інструментів фінансової підтримки суб'єктів агробізнесу в умовах воєнного стану Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року «Деякі питання надання грантів

бізнесу» затверджено Порядки надання: мікро-грантів на створення і розвиток власного бізнесу; грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства; грантів для створення й розвитку тепличного господарства. Прийняття цих Порядків засвідчує нормативний перехід до прямої грантової підтримки аграрних товаровиробників. Серед інших загальних підходів у спеціальній літературі виділяють наступні: надання коштів з резервного фонду державного бюджету за програмою "Надання грантів для створення або розвитку бізнесу"; безготівкова форма надання гранту; цифровізація процедури з використанням засобів Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (Порталу Дія); закріплення загальних вимог до грантоотримувачів й накладання на них певних обов'язків (приміром, створення визначеної кількості робочих місць тощо) та ін. [8, с. 19]

Окрім того, внесено зміни до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою КМУ від 24 січня 2020 р., щодо фінансування суб'єктів підприємництва – аграрних товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування, відповідних змін зазнала й Програма «Доступні кредити 5-7-9%».

Позитивний ефект на розв'язання проблем фінансової підтримки агробізнесу засвідчила й Державна програма підтримки бізнесу «Робота, спрямована на стимулювання аграріїв за рахунок грантової допомоги розвивати власну справу в складний період війни, забезпечувати безперервне функціонування свого агробізнесу, створювати робочі місця і сплачувати податки.

Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) в межах проєкту «Комплексне, конкурентоспроможне та економічно раціональне створення ланцюжків доданої вартості у сільському, рибному та лісовому господарствах» запроваджено програму «Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції» [9]. Програму спрямовано на надання інвестиційної грантової допомоги мікро- та малим сільськогосподарським виробникам, кооперативам та асоціаціям виробників географічних зазначень зі Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та частини Чернівецької областей. Донором цієї грантової програми виступив Європейський Союз, бюджет становить 14,3 млн євро.

Пріоритетами даної програми грантової підтримки виступають: 1) гендерна рівність і справедливість (підтримка господарств, очолюваних жінками); 2) сприяння участі молоді (до 35 років) та інших вразливих верств у сільському господарстві; 3) сприяння впровадженню кліматично орієнтованих методів сільського господарства; 4)

сприяння розвитку географічних зазначень або виробництва органічної продукції.

Серед інших вимог: термін дії до 31 січня 2025 року; розмір грантів: для особистих селянських господарств, фізичних осіб – 10 тис. дол., для малих та мікро- виробників аграрної продукції різних організаційно-правових форм, кооперативів та асоціацій виробників продукції з ГЗ – 25 тис. дол.; прийом заявок відбувається через ДАР; передбачено відповідність заявника загальним вимогам і секторальним критеріям. Так, зокрема, для діяльності у сфері аквакультури секторальними вимогами є наступні: а) аквакультура є основним або одним з основних видів економічної діяльності підприємства; б) до 20 га ставкового виробництва; в) аграрний підприємець має чинний договір оренди ставка ще мінімум на 3 роки або є власником землі, на якій розташований об'єкт; г) мінімальний досвід діяльності – 3 роки.

При цьому Програмою передбачено не лише перелік регіонів й дозволених організаційно-правових форм аграрних виробників, але й можливі для такої підтримки галузі – овочівництво, ягідництво, аквакультура, виробництво гуцульської коров'ячої бринзи, виробництво гуцульської овечої бринзи, виробництво меду, виноробство. До загальних вимог належать не лише традиційні (не перебувати у процесі ліквідації чи банкрутства, внести власний внесок до проєкту – не менше 10% від суми гранту тощо), але й етично-доброчесні вимоги, зокрема дотримання високих етичних стандартів ведення бізнесу, включаючи прозорість у ділових операціях, відсутність будь-яких фактичних або передбачуваних конфліктів інтересів та ін.

Містить дана Програма й поняття «невідповідні заявники» та критерії виключення їх участі в отриманні гранту: заявник або його близькі родичі працюють в органах державної влади або місцевого самоврядування на будь-якому рівні (обласному, районному тощо), або є працівниками ФАО, або входять до Консолідованого списку санкцій Ради Безпеки ООН, або надали помилкову, неправдиву, оманливу або іншу невідповідну інформацію у своїй заяві тощо.

Враховуючи викладене, можна впевнено стверджувати, що грантова підтримка агробізнесу в умовах воєнного стану набуває вагомого значення у забезпеченні фінансової стабільності суб'єктів агробізнесу й здійснюється як на внутрішньодержавному (національному чи регіональному), так і на міжнародному (глобальному) рівнях, а законодавство у цій сфері потребує удосконалення.

При цьому головною вимогою до сучасної державної аграрної політики є дотримання синергійного підходу при її розробці й здійсненні. Окрім того, євроінтеграційні наміри України вимагають подальшої адаптації національного аграрного

законодавства у цій сфері до норм і стандартів Європейського Союзу. Україні вже зараз потрібно розпочинати курс наближення вітчизняної аграрної політики до пріоритетів нової САП, в тому числі й у сфері грантової підтримки аграрних товаровиробників. При цьому, безперечно, в основу сучасної державної аграрної політики України має бути покладено концепцію сталого розвитку.

Висновки. Враховуючи викладене й з огляду на перспективи євроінтеграції значною мірою підвищується роль держави в забезпеченні ефективного регулювання аграрного сектору економіки, у формуванні й проведенні науково-обґрунтованої і системної державної аграрної політики в умовах воєнного стану і в повоєнний період, орієнтованої на забезпечення сталого розвитку агросфери й післявоєнне відродження України та її аграрного сектору, а також у визначенні її актуальних пріоритетів, напрямів й системи заходів реалізації поставлених цілей, розробці й впровадженні необхідних змін до чинного законодавства та ін. При цьому, як вбачається, одним з пріоритетних напрямів державної аграрної політики в умовах воєнного стану має стати грантова підтримка агробізнесу як різновид фінансової підтримки вітчизняного агробізнесу, що має знайти відповідне закріплення на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрні збитки та втрати під час війни: методологія оцінювання і поточні результати. *Портал Українського клубу аграрного бізнесу*. 06.03.2023 р. URL: https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/agrarni_zbitki_ta_vtrati_pid_chas_viyini_metodologiya_otsinyuvannya_i_potochni_rezultati# (дата звернення: 04.05.2023).
2. Курман Т.В. Державна аграрна політика України як категорія аграрного права. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. С. 17–20. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_2/6.pdf (дата звернення: 04.05.2023).
3. Карунос С.А. Зміст, чинники та основні принципи державної аграрної політики. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/141.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).
4. Вдовенко Л.О. Інструменти державної фінансової підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-82> (дата звернення: 04.05.2023).
5. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18.10.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
7. Право продовольчої безпеки: навч. посіб. / Т.В. Курман, О.М. Туєва. Харків: Юрайт, 2021. 92 с.
8. Курман Т.В. Аграрне право і законодавство України: синергітичні засади й перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: колект. моногр. / за ред. А.П. Гетьмана та Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 10–37.
9. Антонюк Г. Грантова підтримка для мікрота малих виробників аграрної продукції / ФАО, ЄС; Мін-во аграр. політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonjuk-h-1002-1.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).